Romanoslavica vol. XLVI, nr. 3

CENTENAR OSKAR DAVIČO (1909-1989)

Octavia NEDELCU

Le surréalisme serbe est sans doute le plus expressif, le plus organisé et le plus représentatif mouvement littéraire moderne, étant le point culminant de l'avangarde. Ce courant qui a duré seulement quelques années (1928-1932) se transformera ultérieurement dans un mouvement littéraire totalement contraire en ce qui concerne l'attitude vers l'art, celui du réalisme socialiste. Le surréalisme français est le seul courant littéraire européen consonantique avec le surréalisme serbe dont les représentants ont collaboré et ont été présents dans leurs publications littéraires. Parmis les représentants du surréalisme serbe se compte aussi Oskar Davičo, le plus jeune, le plus fertile écrivain surréaliste serbe de grand valeur. Poète, romancier, essayiste, mémorialiste, Oskar Davičo a dépassé par son vaste oeuvre ses confrères par sa créativité, par la variété de ses créations et par l'influence majeure qu'il a eu envers sa génération. Cet article est un modeste hommage dedié à ce grand écrivain de la naissance duquel nous commémorons le centenaire.

Cuvinte cheie: le surréalisme serbe, avangarde, experiment, réalisme socialiste, Oskar Davičo

Mişcare de avangardă, reacţionară faţă de dadaismul din care îşi are originile, suprarealismul se manifestă ca o viziune despre lume, fără a fi însă o filosofie. Cea mai importantă mişcare literară din Europa dintre cele două războaie mondiale, iniţiată de André Breton (1924-1934), poetica suprarealismului se propune ca o doctrină coerentă care proclamă ocultarea simţurilor, a raţiunii şi a conştiinţei, folosind în scopuri creatoare chiar şi negaţia ori revolta. Această mişcare literară a atras destui adepţi din rândul personalităţilor cu o reputaţie artistică de invidiat, ca Lous Aragon, Paul Eluard, Salvador Dali, Antoine Artaud, Philippe Soupault ş.a.

Ca toate orientările literare moderne, de tipul -ismelor, şi suprarealismul a luat naştere din revolta faţă de societate, faţă de valorile etice ale acesteia, din dispreţul faţă de normele şi convenţiile sociale şi de negare a culturii şi literaturii tradiţionale. Suprarealiştii descoperă modele în romanul gotic medieval, în romanticii germani, în Baudelaire, Rimbaud, Lautréamont, Mallarmé ori Appolinaire, iar psihanaliza lui Sigmund Freud, asocierile mentale libere, prin descoperile sale la nivelul subconşti-entului, a reprezentat, fără îndoială, un important izvor de inspiraţie în operele suprarealiştilor de căutare a „cutiei negre" a conştiinţei. Mai târziu, în perioda sociali-

BDD-A24202 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:30 UTC)

zării suprarealismului, când acesta se focalizează pe angajarea literaturii în vederea demolării societăţii capitaliste, modelele filosofice devin Hegel şi Marx.

Deşi termenul de „suprarealism" a apărut înaintea mişcării propriu-zise, în subtitlul piesei de teatru al lui Guillaume Apollinaire, *Les mamelles de Térésias. Drame surréaliste,* André Breton este cel care defineşte suprarealismul în stil enciclopedic, în primul său *Manifest al suprarealismului* (1924):

> Suprarealismul, subst., masc. – automatism psihic pur care îşi propune să exprime prin viu grai, prin scris, sau prin orice alt mod, funcţionarea gândirii. Dicteu al gândirii lipsit de orice control al raţiunii, în afara oricăror preocupări estetice sau morale... Suprarealismul se întemeiază pe credinţa în realitatea superioară a anumitor forme de asociere neglijate până la el, în atotputernicia visului, în jocul dezinteresant al gândirii. El tinde să distrugă în mod definitiv toate mecanismele psihice substituindu-se lor în rezolvarea principalelor probleme ale vieţii[1].

Dintre toate mişcările literare moderne din Serbia între cele două războaie mondiale, suprarealismul este, fără îndoială, cea mai expresivă, cea mai organizată şi cea mai reprezentativă, fiind punctul culminant al avangardei literare sârbeşti şi, în acelaşi timp, începutul transformării acestuia într-un model opus de literatură, o încercare de a abandona atitudinea estetică faţă de artă şi a adopta una angajantă, în consonanţă cu revoluţia socială care era în curs. Suprarealismul este singura mişcare literară europeană care a luat naştere, a evoluat şi s-a construit în Serbia în acelaşi timp când aceasta apărea în ţara de origine, Franţa. Relaţiile dintre suprarealismul francez şi cel sârb nu se limitează doar la influenţă. Se stabileşte o colaborare strânsă, se fac schimburi de publicaţii şi texte, respectiv se publică texte ale suprarealiştilor sârbi la Paris şi invers. În Serbia, în planul ideilor, suprarealismul este orientat spre stânga cu aspiraţii social-revoluţionare clar exprimate, cu simpatii evidente pentru Marea Revoluţie din Octombrie şi pentru Uniunea Sovietică. Suprarealismul sârb a adunat în jurul său creatori progresişti care au aderat mai târziu, atunci când această mişcare literară se stinge, la o literatură socială. Perioada suprarealismului sârb durează relativ puţin, între 1928-1932, dar acesta este extrem de fertil în planul creaţiilor literare. Ia naştere din nucleul de scriitori care publică în revistele „Putevi" (Drumuri, 1922) şi „Svedočanstva" (Mărturii, 1924). Este vorba de Marko Ristić, Rastko Petrović, Miloš Crnjanski, Milan Dedinac, Dušan Matić, Aleksandar Vučo ş.a. În textele acestora se exprimă credinţa în poezia onirică, în forţa gândului şi valoarea experimentului. Cel mai important text teoretic al suprarealismului sârb este *Nacrt za jednu fenomenologiju iracionalnog* (Proiect pentru o fenomenologie a iraţionalului*,* 1931), semnat de Koča Popović şi Marko Ristić. În acelaşi an apare revista „Nadrealizam danas" (Suprarealismul astăzi), în care colaborează şi Oskar Davičo. După 1932, grupul de

[1] Cf. Nicolae Balotă, *Arte poetice ale secolului XX, Suprarealismul*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1976, p. 374.

BDD-A24202 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:30 UTC)

scriitori suprarealişti se destramă, unii se dezic public de această mişcare, alţii, ca Marko Ristić, ideologul suprarealismului sârb, rămân fideli acestuia, dar majoritatea aderă la literatura socială, muncitorească care va deveni realismul socialist. Cu toate acestea, foştii suprarealişti vor păstra multă vreme în creaţiile lor destule elemente specifice acestui curent avangardist.

Cel mai tânăr, mai prolific, mai autentic şi mai talentat scriitor din cercul suprarealiştilor sârbi a fost OSKAR DAVIČO (1909-1989), poet, romancier, eseist, autor de jurnale de călătorie, de proză memorialistică care şi-a depăşit confraţii atât prin creativitate şi varietate a operei sale, cât şi prin influenţa majoră pe care a avut-o asupra generaţiei de tineri poeţi. Născut la Šabac, într-o cunoscută familie de evrei, Oskar Davičo şi-a petrecut copilăria la Belgrad. Licenţiat al Facultăţii de Litere din Belgrad, acesta îşi petrece primii ani de studii universitare la Paris, muncind din greu pentru a se întreţine. La întoarcere a lucrat o perioadă ca profesor de liceu la Šibenik, Belgrad şi Bihać. Perioada maturităţii sale intelectuale şi poetice a fost marcată de activitatea sa de ilegalist în partidul comunist şi de frecvente arestări şi condamnări la închisoare. Condamnat la muncă silnică pentru apartenenţă la mişcarea comunistă, Davičo este deţinut cinci ani în cele mai aspre închisori ale regimului monarhist, iar, în 1943, reuşeşte să evadeze dintr-un lagăr de concentrare din Italia şi intră în rândurile partizanilor iugoslavi. După eliberare, lucrează ca ziarist şi devine una dintre figurile emblematice ale literaturii iugoslave. Este un participant înfocat al polemicilor literare, adulat şi urât mai mult decât oricare dintre scriitorii vremii, preaslăvit de unii, controversat de alţii, lider de opinie şi model pentru cei tineri, sinonim cu tot ce este avangardist şi modern în literatura iugoslavă, mai târziu atacat cu vehemenţă, contestat nu rareori de cei care l-au adulat odinioară, certat şi în conflict cu mulţi confraţi, obligat, în final să plece pentru o perioadă din mediul care l-a format.

La începutul activităţii sale literare, Davičo face parte din curentul suprarealist, aşa încât dmirabilul simţ al limbii şi al metaforelor, caracteristic scrierilor sale, este contribuţia licenţelor poetice ale şcolii.

A debutat de tânăr ca poet, încă de pe băncile liceului. În prima fază a creaţiei sale de suprarealist a publicat trei volume de poezii şi texte poetice: *Tragovi* (Urme, 1928), *Četiri strane sveta i tako dalje* (Cele patru puncte cardinale etc., 1930), un poem în proză, *Anatomija* (Anatomie, 1930), şi textul *Položaj nadrealizma u društvenom procesu* (Situaţia suprarealismului în procesul social, 1932). În faza socială a creaţiei sale a publicat trei volume: *Pesme* (Poeme, 1938), *Hana* (1939), *Višnja za zidom* (Vişinul din spatele zidului, 1950). În etapa neomodernistă, activitatea sa creatoare este cea mai prolifică şi variată: publică mai mult de zece volume de poezii, dintre care menţionăm: *Flora* (1955), *Kairos* (1959), *Snimci* (Înregistrări, 1963), *Pročitani jezik* (Limba citită, 1972).

În aceeaşi perioadă a publicat zece romane: *Pesma* (Poezia, 1952), *Beton i svici* (Beton şi licurici, 1956), *Radni naslov beskraja* (Titlul provizoriu al infinitului, 1958),

BDD-A24202 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:30 UTC)

un ciclu de cinci romane cu un titlu comun, *Robije* (Închisori, 1963-1971), *Gospodar zaborava* (Stăpânul uitării, 1981). A publicat, de asemenea, mai multe cărți de eseuri, jurnale de călătorie, proză polemică, memorialistică.

În lunga sa carieră literară de peste 30 de ani, Oskar Davičo a evoluat şi s-a transformat în permanență, astfel încât cărțile sale din diferite faze de creație se deosebesc radical unele de celelalte. Astfel, poeziile şi poemele în proză din faza suprarealistă pornesc de la eliberarea de constrângeri, convenții, reguli artistice care să degaje poezia de orice mijloace tehnice care o formează, de orice mijloace raționale întemeiate pe legi sau convenții consfințite prin tradiție, fiind încercări experimetale prin aplicarea dicteului automat. Cu toate acestea, asocierile inedite de cuvinte, umorul verbal, tehnica surprizei, jocurile de cuvinte, libertatea inconştientului, eul psihic al conştiinței individuale, scrierea automată, halucinația spontană, toate aceste modalități suprarealiste vor caracteriza întreaga sa operă indiferent de perioada de creație:

> Dacă-mi dezbrac cămaşa, umbra ei îmi va înfăşura şi pe mai
> departe trupul
> Dacă ating paharul cu apă, umbrele se vor îneca, una câte una.
>
> Dac-ar fi să beau din apa aceea, aş visa la nesfârşit
> visul despre o altă ipostază a lumii.
> Dacă nu şi nu,
> voi începe iarăşi începutul.
>
> Voi fi mai întâi larvă şi crisalidă,
> apoi peşte, şopârlă, fiară
> şi, în sfârşit, copil.
> Astfel, prin geamul meu fără zori
> se va târî doar umbra lui, doar
> umbra lui[1] (*Umbre*).

Expresia deplină a talentului său este evidentă în faza socială, când experiența sa poetică suprarealistă este pusă în slujba angajării revoluționare. „Davičo a coborât de pe Olimpul suprarealismului în poezia socială", spunea un critic literar de stânga la apariția volumului de poezii *Pesme* (Poeme)[2]. Aceasta era însă o poezie distinctă de cea înregimentată. Este o frescă a vremii, o cronică a timpului său, o autobiografie.

În lirica de dragoste a lui Oskar Davičo nu există nici urmă de implicații metafizice caracteristice poeziei tradiționale sârbe de la romantism la expresionism. Poetul este în stăpânirea eroticului şi al senzualului, fascinat de femeie şi feminitate, ca un principiu atotputernic al fertilității şi naşterii. Ciclul de poezii *Hana* (16 la număr)

[1] Vezi *Antologia poeziei sârbe (sec. XIII-XX),* în tălmăcirea lui Ioan Flora, Ed. Solstițiu, Satu-Mare, 2004, p. 91.
[2] Cf. Jovan Deretić, *Istorija srpske književnosti,* BIGZ, Belgrad, 1990, p.283.

BDD-A24202 © 2010 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:30 UTC)

constituie punctul culminant al acestei poezii senzoriale. Chipul Hanei nu are nimic din divinitatea sau misterul feminin al predecesorilor săi, ea este o orăşeancă. Poetul o întâlneşte într-o băcănie, un ambient banal, prozaic, lipsit de poezie, identificând-o cu universul roadelor pământului care o înconjoară. Hana este întruchiparea abundenței, a senzorialului, a voluptății florei tropicale luxuriante. Deşi este o poezie de dragoste, prezentă în toate antologiile de gen, este evident şi motivul social: subiectul liric aparține unui alt univers social decât cel al Hanei, fiică de negustor bogat evreu, şi anume, cel al săracilor, al flămânzilor. Hana este întruchiparea abundenței, a gurii pline în ochii tânărului adolescent sărac şi flămând care se îndrăgosteşte pentru prima oară de această fată, descrisă inedit de poet:

> Hana cu pupile de piper, cu şuvițe de vanilie
> Cu degete ca de lumânări ce ard în sfeşnic...
> Cui nu i-ar plăcea aceste mirodenii, acest belşug înfrunzit
> Acea afumătoare de nas, acel piept: mare tălăzuitoare (*Hana*)[1].

Şirul metaforelor neobişnuite continuă: „zăpada ce fierbe", „buze ce se dezbracă şi care sunt fierbinți ca un cățeluş", „dinți înaripați". Răspunsul Hanei la declarația înfocată de dragoste este hiperbolizant cu imagini pasionale puternice, de dăruire absolută:

> Oh, eu nu doresc nimic: absoarbe-mă până la sfârşit
> Aspiră-mă în întregime, încorporează-mă în tine
> Aşa plină de țărână, de dese îmbrățişări
> Ca zorii de zi pustii, atârnă-mă dezgolită.

Hana este un poem bitematic, marcat de două sentimente: cel de dragoste pasională pe de o parte şi de puternică revoltă socială de cealaltă parte. Ambele sentimente sunt intense şi furtunoase, întruchipate într-un limbaj amețitor de metafore, paradoxuri, hiperbole, cuvinte nou formate sub semnul apologiei realității, a opulenței, a senzorialului, a pasiunii, a frumuseții înainte de toate.

Deşi a debutat ca romancier relativ târziu, fiind un scriitor deja format, prin valoarea romanelor sale, Oskar Davičo se numără printre cei mai buni romancieri, merituoşi pentru revirimentul romanului iugoslav postbelic. Cele zece romane ale sale cuprind mai mult sau mai puțin acelaşi complex tematic: o istorie romanțată a mişcării comuniste iugoslave în perioada interbelică, în timpul celui de-al doilea război mondial şi etapa postbelică, fără să descrie mişcarea în sine ci personalitățile revoluționarilor, frământările şi zbuciumul lor. Aceştia se află tot timpul în situații limită de împliniri sau negații, fiind personaje impulsive, puternice, plini de energie vitală, luptători principiali.

[1] Oskar Davičo, *Hana,* Belgrad, 1951 (traducere proprie).

BDD-A24202 © 2010 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:30 UTC)

Romanul care a trasat noi căi în proza iugoslavă ce se scufundase în vâltoarea cenuşie a prozei proletcultiste a fost primul său roman *Poezia*[1]. În acest roman, Oskar Davičo ne introduce în procedeele romanului modern psihologic, cu monologuri interioare, pasaje descriptive şi narative cu tentă lirică. Personajele polarizante ale acestui roman, Mića Ranović şi Andrija Veković, primul un tânăr revoluţionar, ascet care acceptă revoluţia ca pe o religie, iar celălalt, în vârstă, poet, hedonist, amant de profesie, vede în aceasta triumful posibilităţilor creatoare ale omului, victoria vieţii asupra morţii. Dacă la începutul romanului aceste două personaje au atitudini opuse faţă de viaţă, revoluţie şi dragoste, în urma botezului focului revoluţiei, aceştia se vor apropia. Poetul cade în mâna siguranţei, a gestapoului, este supus torturii psihice şi fizice şi nevoit să-şi călească atitudinea abstractă despre revoluţie într-una concretă. Tânărul cade în mrejele dragostei misterioasei Ane, uită de fanatismul ideologic şi descoperă noul tărâm al iubirii şi al pasiunii. Tânărul Mića organizează cu succes evadarea poetului care nu-şi desăvârşise opera şi nu apucase să scrie poezia vieţii sale, eliberându-l, dar este ucis în această misiune.

Dintre toţi romancierii anilor cincizeci ai secolului trecut, Oskar Davičo experimentează cel mai mult cu personajele, tehnica romanescă, stilul şi compoziţia romanului. În romanul *Poezia* scriitorul se foloseşte de ceea ce singur denumeşte a fi „dramaturgia vieţii lăuntrice", adică porneşte de la un moment al naraţiunii urmărind ceea ce s-a întâmplat, ceea ce se va întâmpla sau ceea ce s-ar fi putut întâmpla în desfăşurarea acţiunii, astfel încât nu de puţine ori cititorul se îndoieşte de veridicitatea faptelor naraţiunii. Experimentele scriitorului sunt de natură suprarealistă, deşi aceste exemple sunt rare. De pildă jocul dintre poetul Veković şi Ana de a purta un dialog fără noimă sub imperiul dicteului subconştientului:

– Vă plac coacăzele, domnule?

– Da, oftă Veković, îmi plac coacăzele în aspic de bucurie neagră. Se zice că sunt bune pentru sufletele leneşe.

– Ştiu, dragă domnule, dar negrii sunt în concediu. Toate zâmbetele sunt la serviciu. (...)

– Atunci plec! Se supără brusc Veković. Am cerut stele negre de la şaispezece conştiinţe, nu supă uscată în palma goală. Ce să fac cu ea?

– Nu pleca, jupâne dragă, am să-ţi prepar cu ochii mei roşii vânatul acrişoarei tale disperări. Cu o franzeluţă de plămân e foarte bună[2].

Deşi procedeele lui Oskar Davičo sunt importante şi interesante, forţa reală a romanelor sale nu constă în suprarealitate, nici în experiment şi ipotetic, ci în realitate şi poezie, căci poezia se re-creează necontenit, asemenea păsării Phoenix, din propria-i imolare, dezagregarea fiind urmată de o recompunere subsecventă şi continuă.

[1] Oskar Davičo, *Poezia,* în româneşte de Gellu Naum şi Dorin Gămulescu, Ed. Univers, Bucureşti, 1970.
[2] *Idem,* p. 125-126.

BDD-A24202 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:30 UTC)